

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.24.016

РІШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У СПРАВАХ «ПРО ЯДЕРНІ ВИПРОБУВАННЯ» («NUCLEAR TESTS CASES»): ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ЩОДО ОДНОСТОРОННІХ АКТИВ

THE JUDGEMENTS OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE IN THE NUCLEAR TESTS CASES: BASIC FINDINGS REGARDING THE UNILATERAL ACTS

Богатчук Д.П.,
аспірант

Інституту законодавства Верховної Ради України

Стаття присвячена аналізу рішень Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй у справах «Про ядерні випробування» («Nuclear Tests Cases»). У вказаних рішеннях містяться важливі висновки щодо односторонніх актів держав. Автор акцентує увагу на питаннях обов'язкової сили односторонніх актів, умов, необхідних для того, щоб односторонні акти зумовлювали правові наслідки і встановлювали юридичні зобов'язання, а також аналізує питання застосування до односторонніх актів держав принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: односторонні акти, справа «Про ядерні випробування», Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй, зобов'язання, рішення.

Статья посвящена анализу решений Международного Суда Организации Объединенных Наций по делам «О ядерных испытаниях» («Nuclear Tests Cases»). В указанных решениях содержатся важные выводы касательно односторонних актов государств. Автор акцентирует внимание на вопросе обязательной силы односторонних актов, условий, необходимых для того, чтобы односторонние акты порождали правовые последствия и устанавливали юридические обязательства, а также анализирует вопрос применения к односторонним актам государств принципа добросовестного выполнения международных обязательств.

Ключевые слова: односторонние акты, дело «О ядерных испытаниях», Международный Суд Организации Объединенных Наций, обязательства, решение.

Article is devoted to analysis of the judgements of the International Court of Justice in the Nuclear Tests Cases. The said judgements contain the important findings concerning the unilateral acts of the states. The author focuses on the analysis of the issues of the legal effect of the unilateral acts, the requirements for stipulating the legal consequences of the unilateral acts and, therefore, creating legal obligations, as well as analyses the issue of appliance of the principle of performance of the international obligations in good faith to the unilateral acts.

Key words: unilateral acts, Nuclear Tests Case, International Court of Justice, obligations, judgement.

Постановка проблеми. Зміни, що відбулися у сучасному міжнародному праві, зумовлюють необхідність нового погляду, в т. ч. і на джерела міжнародного права та джерела міжнародних зобов'язань.

Сьогодні більшість дослідників міжнародного права визнають, що права і обов'язки держав можуть виникати з односторонніх юридичних актів держав, які прямо не зазначені серед джерел міжнародного права у ст. 38 (1) Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй [1], але можуть мати обов'язкову силу.

Важливою подією для визнання односторонніх актів держав у міжнародному праві, їх обов'язкової сили стало прийняття 20 грудня 1974 р. Міжнародним Судом ООН рішень у справах «Про ядерні випробування» («Nuclear Tests, Australia v. France», Judgement of December 20, 1974; «Nuclear Tests, New Zealand v. France», Judgement of December 20, 1974) [2; 3].

Висновки Міжнародного Суду саме у цих справах досі наводяться науковцями як ключові для аналізу

односторонніх актів, їх суті, обов'язкового характеру, правових наслідків тощо у сучасному міжнародному праві.

Стан опрацювання. Аналіз рішень Міжнародного Суду ООН у справах «Про ядерні випробування» неодноразово здійснювався вітчизняними та зарубіжними науковцями, фахівцями з міжнародного права (І.І. Лукашук, М.Т. Франк, С.О. Мельник та ін.). Водночас актуальним та важливим є комплексний аналіз обох цих рішень з метою виокремлення висновків Суду саме щодо односторонніх актів, у т. ч. у зв'язку з поширенням на них принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Справи «Про ядерні випробування» (Nuclear Tests Cases) були ініційовані перед Міжнародним Судом ООН Австралією та Новою Зеландією з метою припинення Францією ядерних випробувань у Тихому океані.

У рішеннях у справах «Nuclear Tests» Міжнародний Суд визнав: «заяви, що зроблені у вигляді односторонніх актів і стосуються правових або фактичних

ситуацій, можуть мати наслідком виникнення юридичних зобов'язань» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472]. Відтак Суд встановив, що односторонні акти здатні породжувати юридичні зобов'язання, держава може брати на себе зобов'язання шляхом односторонніх актів.

Далі Суд дійшов висновку: «якщо держава, що зробила заяву, має намір взяти на себе зобов'язання згідно з її змістом, такий намір надає відповідній заяві характер юридичного зобов'язання, а держава повинна дотримуватися лінії поведінки, що відповідає зробленій заяві» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472]. Суд відзначив важливість встановлення наміру держави для того, щоб відповідні односторонні акти зумовлювали правові наслідки і встановлювали юридичні зобов'язання, вказав на те, що саме надає відповідній заяві характер юридичного зобов'язання.

Також Суд акцентував увагу на публічному характері односторонніх актів держав та зазначив, що відповідні заяви держави, «виражені публічно і з наміром взяти на себе зобов'язання, навіть якщо вони взяті поза межами міжнародних переговорів, мають обов'язковий характер» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472].

«Для вступу в силу такої заяви не вимагається вжиття якихось заходів, що мають характер *quid pro quo*, чи надання якоїсь наступної згоди з заявою чи навіть будь-якої відповіді або реакції на таку заяву з боку інших держав, оскільки подібні вимоги були б несумісними з виключно одностороннім характером юридичного акта, за допомогою якого держави формулюють свої заяви» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472].

«Односторонні заяви французьких органів були здійснені за межами Суду, публічно та *erga omnes* <...>, щоб заяви мали юридичну силу, не потрібно, щоб ці заяви були адресовані певній державі чи <...> були прийняті іншою державою» (п. 50 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 52 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 269; 3, с. 474].

Таким чином, Судом визнано, що для юридичної сили односторонніх актів держав не потрібне їх формальне прийняття чи надання згоди / реакції на них з боку інших держав. Крім того, Судом передбачено, що односторонній акт може бути адресовано всьому міжнародному співтовариству (*erga omnes*). Зазначені питання можуть стати предметом подальшого наукового дослідження з урахуванням поглядів, що сформувалися у доктрині міжнародного права.

Як зазначав визнаний експерт у галузі міжнародного права Томас Франк, особливість справи «Nuclear Tests» полягає у визнанні того, що письмові чи усні заяви можуть породжувати право, навіть коли вони зроблені без взаємного і відповідного обміну зобов'язаннями, поза контекстом формальних переговорів і щодо світу в цілому, щодо всієї

спільноти держав або щодо невизначених, але таких, що можуть бути встановлені, адресатів [4, с. 615].

Також Суд встановив, що форма одностороннього акту не впливає на його дійсність та можливість створення зобов'язання з міжнародного права: «Стосовно питання форми, то воно не має розглядатися як сфера, у якій міжнародне право встановлює будь-які спеціальні чи суворі вимоги. Немає суттєвої різниці, чи зроблено заяву в усній або письмовій формі, оскільки такі заяви, здійснені згідно з відповідними вимогами, можуть створювати зобов'язання з міжнародного права, що не вимагає їх викладу у письмовій формі. Таким чином, питання форми не є вирішальним» (п. 45 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 48 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267–268; 3, с. 473].

Визнані Судом юридично обов'язковими заяви Франції, зроблені Президентом Франції, Міністром закордонних справ, Міністром оборони Франції, Послом Франції, були виражені у формі повідомлення, ноти, виступу на прес-конференції, телевізійному інтерв'ю, заяви на засіданні Генеральної Асамблеї ООН, комюніке та ін. Відтак юридично обов'язкові односторонні акти можуть виражатися в різних формах.

Суд дійшов висновку, що заяви Президента Франції та членів відповідного уряду становлять єдине ціле і «таким чином, незалежно від форми, в якій ці заяви висловлені, вони мають розглядатися як такі, що породжують зобов'язання держави, з урахуванням намірів та обставин, у яких вони здійснені» (п. 49 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 51 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 269; 3, с. 474].

Проаналізувавши відповідні односторонні акти, Міжнародний Суд встановив, що «Франція взяла на себе зобов'язання не проводити жодних подальших ядерних випробувань в атмосфері південної частини Тихого океану» (п. 50 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 55 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 270; 3, с. 475].

Суд зазначив: «Звичайно, не всі односторонні акти породжують зобов'язання; але держава може обрати певну позицію стосовно конкретного питання з наміром взяти на себе зобов'язання – намір має підтверджуватися тлумаченням акту. Коли держави роблять заяви, якими обмежується свобода їх дії, застосовується обмежувальне тлумачення» (п. 44 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 47 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472–473].

У рішеннях у справах «Про ядерні випробування» зазначено, що «Франція повідомила світові в цілому, в т. ч. і заявнику, про свій намір дійсно припинити відповідні випробування. Вона мала припускати, що інші держави візьмуть до уваги ці заяви і розраховуватимуть на їх ефективність. Дійсність цих заяв та їх юридичні наслідки мають бути оцінені в загальному контексті безпеки міжнародної взаємодії та впевненості і довіри, які є такими важливими у відносинах між державами» (п. 51 рішення «Nuclear Tests,

ситуацій, можуть мати наслідком виникнення юридичних зобов'язань» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472]. Відтак Суд встановив, що односторонні акти здатні породжувати юридичні зобов'язання, держава може брати на себе зобов'язання шляхом односторонніх актів.

Далі Суд дійшов висновку: «якщо держава, що зробила заяву, має намір взяти на себе зобов'язання згідно з її змістом, такий намір надає відповідній заяві характер юридичного зобов'язання, а держава повинна дотримуватися лінії поведінки, що відповідає зробленій заяві» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472]. Суд відзначив важливість встановлення наміру держави для того, щоб відповідні односторонні акти зумовлювали правові наслідки і встановлювали юридичні зобов'язання, вказав на те, що саме надає відповідній заяві характер юридичного зобов'язання.

Також Суд акцентував увагу на публічному характері односторонніх актів держав та зазначив, що відповідні заяви держави, «виражені публічно і з наміром взяти на себе зобов'язання, навіть якщо вони взяті поза межами міжнародних переговорів, мають обов'язковий характер» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472].

«Для вступу в силу такої заяви не вимагається вжиття якихось заходів, що мають характер *quid pro quo*, чи надання якоїсь наступної згоди з заявою чи навіть будь-якої відповіді або реакції на таку заяву з боку інших держав, оскільки подібні вимоги були б несумісними з виключно одностороннім характером юридичного акта, за допомогою якого держави формулюють свої заяви» (п. 43 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 46 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472].

«Односторонні заяви французьких органів були здійснені за межами Суду, публічно та *erga omnes* <...>, щоб заяви мали юридичну силу, не потрібно, щоб ці заяви були адресовані певній державі чи <...> були прийняті іншою державою» (п. 50 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 52 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 269; 3, с. 474].

Таким чином, Судом визнано, що для юридичної сили односторонніх актів держав не потрібне їх формальне прийняття чи надання згоди / реакції на них з боку інших держав. Крім того, Судом передбачено, що односторонній акт може бути адресовано всьому міжнародному співтовариству (*erga omnes*). Зазначені питання можуть стати предметом подальшого наукового дослідження з урахуванням поглядів, що сформувалися у доктрині міжнародного права.

Як зазначав визнаний експерт у галузі міжнародного права Томас Франк, особливість справи «Nuclear Tests» полягає у визнанні того, що письмові чи усні заяви можуть породжувати право, навіть коли вони зроблені без взаємного і відповідного обміну зобов'язаннями, поза контекстом формальних переговорів і щодо світу в цілому, щодо всієї

спільноти держав або щодо невизначених, але таких, що можуть бути встановлені, адресатів [4, с. 615].

Також Суд встановив, що форма одностороннього акту не впливає на його дійсність та можливість створення зобов'язання з міжнародного права: «Стосовно питання форми, то воно не має розглядатися як сфера, у якій міжнародне право встановлює будь-які спеціальні чи суворі вимоги. Немає суттєвої різниці, чи зроблено заяву в усній або письмовій формі, оскільки такі заяви, здійснені згідно з відповідними вимогами, можуть створювати зобов'язання з міжнародного права, що не вимагає їх викладу у письмовій формі. Таким чином, питання форми не є вирішальним» (п. 45 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 48 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267–268; 3, с. 473].

Визнані Судом юридично обов'язковими заяви Франції, зроблені Президентом Франції, Міністром закордонних справ, Міністром оборони Франції, Послом Франції, були виражені у формі повідомлення, ноти, виступу на прес-конференції, телевізійному інтерв'ю, заяви на засіданні Генеральної Асамблеї ООН, комюніке та ін. Відтак юридично обов'язкові односторонні акти можуть виражатися в різних формах.

Суд дійшов висновку, що заяви Президента Франції та членів відповідного уряду становлять єдине ціле і «таким чином, незалежно від форми, в якій ці заяви висловлені, вони мають розглядатися як такі, що породжують зобов'язання держави, з урахуванням намірів та обставин, у яких вони здійснені» (п. 49 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 51 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 269; 3, с. 474].

Проаналізувавши відповідні односторонні акти, Міжнародний Суд встановив, що «Франція взяла на себе зобов'язання не проводити жодних подальших ядерних випробувань в атмосфері південної частини Тихого океану» (п. 50 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 55 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 270; 3, с. 475].

Суд зазначив: «Звичайно, не всі односторонні акти породжують зобов'язання; але держава може обрати певну позицію стосовно конкретного питання з наміром взяти на себе зобов'язання – намір має підтверджуватися тлумаченням акту. Коли держави роблять заяви, якими обмежується свобода їх дії, застосовується обмежувальне тлумачення» (п. 44 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»); п. 47 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 267; 3, с. 472–473].

У рішеннях у справах «Про ядерні випробування» зазначено, що «Франція повідомила світові в цілому, в т. ч. і заявнику, про свій намір дійсно припинити відповідні випробування. Вона мала припускати, що інші держави візьмуть до уваги ці заяви і розраховуватимуть на їх ефективність. Дійсність цих заяв та їх юридичні наслідки мають бути оцінені в загальному контексті безпеки міжнародної взаємодії та впевненості і довіри, які є такими важливими у відносинах між державами» (п. 51 рішення «Nuclear Tests,

Australia v. France»; п. 53 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 269; 3, с. 474].

Томас Франк у контексті аналізу справи «Про ядерні випробування» піднімає питання щодо значення покладання на / довіри до відповідної односторонньої заяви для того, щоб вважати, що така заява зобов'язує державу, яка її зробила [4, с. 617–619]. Автор вважав елемент довіри / покладання важливим для виникнення зобов'язань із міжнародного права [4, с. 617–619]. Як зазначав Томас Франк, «якщо держава заявляє щось через офіційного представника, і заява містить вияв зобов'язання щодо курсу подальшої поведінки цієї держави, не потребується з'ясування, чи держава має намір взяти на себе зобов'язання. Інші держави, що мають відповідний інтерес, можуть обґрунтовано вважати, що заява становила зобов'язання» [4, с. 617].

Проте у своїй статті Томас Франк робить висновок, що у справі «Про ядерні випробування» Суд, схоже, виходив із твердження, що заяви Франції покладають зобов'язання, оскільки вони були зроблені у час, коли були зроблені, а не через елемент покладання на них [4, с. 619].

Міжнародний Суд у справах «Про ядерні випробування» визначив принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань як основу обов'язкової сили односторонніх актів держав: «Один із основних принципів, що регулюють виникнення та виконання юридичних зобов'язань, незалежно від їх джерела, є принцип добросовісності. Довіра і впевненість є невід'ємними у міжнародному співробітництві, особливо у час, коли це співробітництво у багатьох сферах стає все більш необхідним. На добросовісності засновується як саме правило «*acta sunt servanda*» у праві договорів, так і обов'язковий характер міжнародного зобов'язання, взятого односторонньою заявою. Так, зацікавлені держави можуть отримати визнання односторонніх заяв, бути впевненими в них та можуть вимагати,

щоб зобов'язання, що виникли таким чином, поважались» (п. 46 рішення «Nuclear Tests, Australia v. France»; п. 49 рішення «Nuclear Tests, New Zealand v. France») [2, с. 268; 3, с. 473].

У 1995 р. Міжнародний Суд підтвердив юридичну силу односторонніх актів Франції стосовно ядерних випробувань у Тихому океані після повторного звернення до Міжнародного Суду Нової Зеландії щодо оцінки ситуації відповідно до п. 63 рішення Суду від 20 грудня 1974 р. у справі «Про ядерні випробування» («New Zealand v. France»). Міжнародний Суд звернув увагу, що основою рішення, винесеного Судом у справі «Про ядерні випробування», було зобов'язання Франції не проводити будь-яких подальших ядерних випробувань саме в атмосфері [6, с. 305–306].

Слід відзначити, що на свої висновки у рішеннях у справах «Nuclear Tests» Міжнародний Суд неодноразово посилався у своїх наступних рішеннях у інших справах.

Висновки. Безумовно, рішення Міжнародного Суду у справах «Про ядерні випробування» мали величезний вплив на сприйняття односторонніх актів у міжнародному праві та сформували основні тези, що є визначальними для аналізу таких актів. Після прийняття цих рішень кількість односторонніх актів у практиці міжнародних відносин суттєво збільшилася.

У рішеннях Міжнародного Суду було підтверджено, що будь-яке міжнародне зобов'язання має виконуватися незалежно від джерела його походження; підтверджено юридичну силу виключно односторонніх актів держав і віднесення їх до джерел міжнародних зобов'язань [5, с. 45].

Як наголошував Томас Франк, після справи «Про ядерні випробування» лідери держав повинні мати на увазі, що, роблячи відповідні заяви, вони не просто висловлюють минулі ідеї, а й закладають основи добросовісності та довіри до своїх держав [4, с. 620].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Nuclear Tests (Australia v. France). Judgement, ICJ, Reports. 1974. P. 253–274. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>.
3. Nuclear Tests (New Zealand v. France). Judgement, ICJ, Reports. 1974. P. 457–478. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/59/059-19741220-JUD-01-00-EN.pdf>.
4. Franck Thomas. The Decision of the ICJ in the Nuclear Test Cases. The American Journal of International Law. № 3 (Jul., 1975). Vol. 69. Cambridge University Press. P. 612–620.
5. Мельник С.А. Односторонние акты государств в современном международном праве: монография. О.: Фенікс, 2011. 336 с.
6. Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgement of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case. ICJ, Reports. 1995. P. 288–308. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/97/097-19950922-ORD-01-00-EN.pdf>.